

Med politiko in stvarnostjo. Jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije

Uredili: Vesna Požgaj-Hadži, Tatjana Balažic Bulc i Vojko Gorjanc
Zbirka Kultura sožitja, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009., 315 stranica

Monografija *Med politiko in stvarnostjo. Jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije* rezultat je desetogodišnje suradnje jezikoslovaca iz zemalja bivše Jugoslavije tijekom koje se u okviru različitih bilateralnih projekata raspravljalo o jezičnoj situaciji, statusu i percepciji nacionalnih jezika. Knjiga je podijeljena u tri velike cjeline. Prva cjelina (str. 11–115) pod naslovom *Jezična situacija u novonastalim državama bivše Jugoslavije* sastoji se od sedam članaka, druga cjelina (str. 115–181), *Status jezičnih varijanata unutar prvoga jezika*, obuhvaća četiri članka, dok je u treću cjelinu (str. 181–267), *Status tuđih i drugih jezika*, uvršteno pet članaka. Na početku monografije nalazi se Predgovor (str. 7–11), a na kraju sažeci članaka na engleskome jeziku (str. 267–293), biografije autorica i autora (str. 293–303), kazalo imena (str. 303–313) te kazalo pojmova (str. 313–315).

Prvi članak prve cjeline *Slovenska jezikovna politika pred izazivi Evropske unije* (str. 13–25) autora Vojka Gorjanca tematizira položaj slovenskoga jezika u okvirima Europske Unije. U novijoj je povijesti prva velika prekretnica za položaj slovenskoga jezika bila stvaranje neovisne države, Republike Slovenije, a druga pridruženje Europskoj Uniji 2004. godine, kada je slovenski jezik postao jedan od 23 službena jezika EU-a. Od prve polovice devedesetih godina prošloga stoljeća gotovo se čitavo desetljeće diskutiralo o zakonskome uređenju javne uporabe slovenskoga jezika. Diskusija je 2004. godine rezultirala Zakonom o javnoj uporabi slovenskoga jezika i donošenjem Rezolucije o nacionalnom programu za jezičnu politiku 2007. godine. Danas Slovenija stoji pred izazovom kako uskladiti svoje jezičnopolitičke principe s onima multikulturalne i multijezične zajednice kakva je Europska Unija te na koji način sudjelovati u jezičnome planiranju EU-a kao ravnopravan član i očuvati vlastiti jezik.

Vesna Požgaj-Hadži, Tatjana Balažic Bulc i Vlado Mihaljek u članku *Srbohrvaščina v Sloveniji: nekoč i danes* (str. 27–40) uspoređuju položaj srpskohrvatskoga jezika u slovenskom obrazovnom sustavu i društvu u sklopu bivše Jugoslavije s njegovim statusom u današnjoj Republici Sloveniji. Autori ističu kako je u bivšoj državi srpskohrvatski uživao status zajedničkoga jezika na čitavom teritoriju, a u nekim se sferama, poput vojske ili u poslovnoj komunikaciji smatrao prestižnim. U Sloveniji se učio i neizravno, pod utjecajem okoline ili medija, i izravno kao obvezatni predmet u osnovnim školama. Nakon raspada Jugoslavije status srpskohrvatskoga se promijenio. Ne samo da je dobio negativan prizvuk, već se sam jezik »podijelio« na nove jezike, hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski. U svojem su istraživanju autori ispitali današnju

situaciju i zaključili da je stav Slovenaca prema spomenutim standardima sve pozitivniji, odnosno da se polako gube negativne konotacije. Većina ispitanika vlada tim jezicima barem na receptivnoj razini, a u sve većoj se mjeri uče u školi.

U članku *Sociolingvistika hrvatske jezične stvarnosti: komunikacijski i simbolički prostor od 1991.* (str. 43–57) Jagoda Granić govori o promjeni hrvatske jezične stvarnosti te koliko su na to utjecali izvanjezični čimbenici, napose rat i poratni događaji. Autorica ističe da je do 1991. godine hrvatski jezik bio sastavni dio zajedničkog hrvatsko–srpskog komunikacijskog prostora. Nakon raspada bivše Jugoslavije hrvatski je postao službenim jezikom novostvorene Republike Hrvatske u kojoj se jezična politika suočavala s problemima poput rješavanja standardne ortografije, izrade novih normativnih priručnika, gramatika i rječnika, osnivanja tijela nadležnih za jezična pitanja i jezičnu politiku, regulacije odnosa većinskoga i manjinskih jezika i povećanja jezične tolerancije. Autorica naglašava nužnost definiranja strategija, sadržaja i ciljeva jezične politike i osvješćivanja govornika o važnosti unutrašnjeg priznanja jezika. Samo je tada moguće očekivati priznanje izvana, kako europskih zemalja tako i na svjetskoj razini.

U članku *Jezička politika i jezička stvarnost u Srbiji posle 1991. godine* (str. 59–71) Ranko Bugarski analizira ustavnu i zakonsku regulativu koja se odnosi na utvrđivanje naziva, izgovora i pisama jezika u službenoj uporabi te na službenu uporabu jezika i pisama nacionalnih manjina. Usporedbom Ustava iz 1974., 1990. i 2006. godine zaključuje kako su kvaliteta rješenja i njihova primjerenost stvarnoj jezičnoj situaciji u stalnom opadanju. Dvije su temeljne promjene: promjena naziva službenoga jezika iz srpskohrvatskog u srpski i umanjivanje statusa latinice kao alternativnog pisma. Autor smatra kako se potiskivanje latinice iz javne i privatne upotrebe kosi sa stvarnom jezičnom situacijom. Ističe kako odnos između ekavskog i ijekavskog izgovora srpskoga jezika u Srbiji nikada nije bio predmetom većih polemika. Što se pak tiče jezika i pisama nacionalnih manjina, u novonastaloj su državi u nekim sferama znatno manje zastupljeni, što ne iznenađuje, no autor smatra kako postoje izgledi da će se njihov status poboljšati uključivanjem u europske okvire.

Složena bosanskohercegovačka jezična situacija predstavljena je u članku *Bosanskohercegovačka sociolingvistička previranja: jezična situacija u Bosni i Hercegovini nakon 1991.* (str. 73–83) Marine Katnić–Bakaršić. Društvene i političke okolnosti dovele su do toga da su danas na prostorima Bosne i Hercegovine prisutna tri jezika: bosanski, hrvatski i srpski. U članku je riječ o problemima supostojanja triju standardnih jezika, naziva jezika te zakonske regulacije službenoga jezika. Autorica ilustrira kako tri standardna jezika funkcioniraju u različitim sferama komunikacije. Posebno upozorava na problem bosanskoga jezika, od samoga naziva do njegove standardizacije, ali i na nedostatak kritičke svijesti o postojanju drugih jezika i interkulturalne komunikacije.

O jezičnim pitanjima i jezičnoj politici u Crnoj Gori izvještava Igor Lakić u članku *Crnogorski jezik: od negacije do standardizacije* (str. 85–95). U svome istraživanju autor polazi od pretpostavke da se u strukturalnom i genetičkom

smislu u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji govori istim jezikom, a da o četiri jezika možemo govoriti sa sociolingvističkoga stajališta. Crnogorski je jezik bio dio srpskohrvatskoga, »službenoga« jezičnoga sustava u bivšoj Jugoslaviji, ali je ipak imao određene razlikovne karakteristike koje je zadržao do danas. Nakon raspada Jugoslavije i uvođenja novih standardnih jezika, hrvatskog, srpskog i bosanskog, i Crnogorci su, unatoč različitim političkim previranjima i negiranju njihova prava na to, uveli crnogorski jezik. Međutim, proces njegove standardizacije i dalje je predmetom brojnih diskusija, a autor smatra da se ni u skorijoj budućnosti ne mogu očekivati pozitivnije promjene. Najveći problem vidi u tome što se jezik ne normira na temelju suvremenih lingvističkih načela i jezične situacije, već su u prvom planu emocije i patriotizam.

U posljednjem članku prve cjeline, *Položaj makedonskoga jezika od 1991. do danas* (str. 97–111), Aleksandra Gjurkova ističe kako su suvremeni trendovi u makedonskome jeziku usko povezani s društvenim i političkim promjenama nakon 1991. godine i stvaranjem neovisne Republike Makedonije. Autorica se u svojem istraživanju bavila pitanjima uporabe makedonskoga jezika, u kojim se sve sferama koristi, s kojim je drugim jezicima u dodiru i kako se to odražava na leksički i gramatički sustav. Također je ispitala status makedonskoga jezika kako je definiran Ustavom i kakve su promjene donijeli amandmani iz 2002. godine pri čemu se usmjerava na trijadu nacija – jezik – identitet. U analizu je uključila i ulogu jezika u političkom diskursu te istaknula potrebu daljnjih sociolingvističkih istraživanja makedonskoga jezika u Makedoniji i izvan nje.

U prvom članku druge cjeline *Jezikovno–stilne in žanrske spremembe v slovenskih medijih* (str. 115–128) Monika Kalin–Golob tematizira činjenicu kako ne samo da jezik medija uvelike utječe na svakodnevni govor već i razgovorni jezik sve više prodire u medije. U svojem se istraživanju posebice usmjerila na dnevne novine. Budući da ovakvim utjecajima nije podložan isključivo žuti tisak nego i ozbiljnije novine, u Sloveniji se od 1990–ih godina sve teže može razaznati granica između spomenutih vrsta novina. Pojavljuju se novi žanrovi, mijenjaju se već ustaljene jezične prakse i standardi i uvode stilističke novosti. Uz lingvističku se analizu novina autorica bavila i komunikologijom te analizom diskursa.

Damir Horga i Vesna Požgaj–Hadži u članku *Retorika TV dnevnika* (str. 131–143) analiziraju hrvatski dnevnik sa stajališta retoričnosti uspoređujući ga s beogradskim i sarajevskim. Utvrdili su kako dnevници u sve tri zemlje uglavnom ispunjavaju zahtjeve retoričkog oblikovanja govora, jezične i govorne pravilnosti te govorne elegancije. Ističu kako su društvene i političke promjene nakon 1990. godine pogodovale demokratizaciji medija, većem raslojavanju govora i odstupanjima od standarda. Razlike u tri proučavana dnevnika uočene su u oblikovanju sadržaja pojedinih tema. Općenito se može reći da mediji svojim selektivnim pristupom određene informacije mogu staviti u prvi plan, a druge zanemariti ili prešutjeti te tako oblikovati stavove javnosti i utjecati na njih.

Vesna Mildner istražila je *Promjene u stavovima prema hrvatskim govornim varijetetima* (str. 145–159). U obzir je uzela ispitanike iz 15 hrvatskih

gradova i mjesta, a rezultate istraživanja usporedila s rezultatima dvaju sličnih istraživanja, posebice onoga provedenoga deset godina ranije. Zaključila je da su ispitanici najtolerantniji prema lokalnoj uporabi ponuđenih govora, a najkritičniji ako se oni pojavljuju u sredstvima javnog priopćavanja. S vremenom ispitanici postaju tolerantniji prema različitim varijetetima i ne inzistiraju na strogoj upotrebi standardnih oblika. Iako je, kako autorica ističe, nužno istraživanje provesti među većim brojem ispitanika, čini se da su u pogledu dijalekata, najbolje rangirani štokavski, a najlošije kajkavski govori.

O jezičnoj nesigurnosti i percepciji jezika piše Simon Šuster u članku *Jezičkovna negotovost in jezikovne predstave na primeru mariborščine* (str. 161–177). U prvom dijelu svoga članka Šuster govori o tome kako govornici percipiraju svoj jezik što potkrepljuje teorijskim postavkama. U tom se kontekstu uvodi pojam jezične nesigurnosti, pri čemu slovensku situaciju uspoređuje s engleskim i francuskim istraživanjima. Svoje je istraživanje proveo u tri različite srednje škole u Mariboru. Analizom rezultata utvrđeno je da kod nekih učenika postoje naznake jezične nesigurnosti, a možda najvažniji i najočitiiji zaključak studije jest da stupanj i intenzitet nesigurnosti ovisi o tipu škole i obrazovnom programu.

U prvom članku treće cjeline, *Odnos do tujih jezika in njihova prepoznavnost v slovenski družbi* (str. 181–194) Tatjana Balažič Bulc raspravlja o stavovima prema stranim jezicima i njihovoj prepoznatljivosti u slovenskome društvu. Autorica je istražila stavove slovenskoga stanovništva prema jedanaest stranih jezika i službenome, slovenskome jeziku. Istraživanje je provedeno na uzorku od 20 ispitanika, studenata prve, druge i treće godine Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Od svjetskih je jezika najbolje ocijenjen engleski, a od susjednih njemački. Što se pak tiče novih standardnih jezika nastalih nakon političkih promjena 1990. godine, Slovenci imaju najpozitivniji stav prema bosanskome, dok srpski i hrvatski izazivaju negativne konotacije što autorica povezuje sa stereotipima. Osim navedenoga ispitanici su u istraživanju trebali prepoznati pojedine jezike. Utvrđeno je da su novonastale standarde više pogađali nego ih precizno razlikovali. Autorica zaključuje da su manje prepoznatljivi jezici negativnije ocijenjeni i da bi slovenska jezična politika trebala raditi na njihovu promoviranju u skladu s europskim načelima.

U članku *Med dvema jezikoma: med razumljivostjo in sprejemljivostjo* (str. 197–211) Ina Ferbežar problematizira pitanja razumijevanja, razumljivosti i prihvatljivosti (pisane) jezične produkcije neizvornih govornika slovenskoga jezika. Rezultati istraživanja pokazali su da se tekst, ukoliko jezične pogreške previše ne zadiru u njegovu koherenciju, može razumjeti. Pogreške, međutim, mogu uvelike utjecati na razumljivost i prihvatljivost teksta što upućuje na činjenicu da su potonja dva kriterija usko povezana i da je među njima teško odrediti jasnu granicu. Autorica također ističe pojam interkulturalne komunikacije koji je veoma važan, a još nije u potpunosti definiran da bi zaživio u obrazovnom sustavu.

U članku *Jezičkovna politika za večkulturna okolja* (str. 213–225) Vesna Mikolič iznosi rezultate istraživanja na dvojezičnome istarskome područja gdje, kao i na ostalim prostorima jezičnih dodira, dolazi do međukulturalnih utjecaja

i komunikacije, ali i stvaranja hibridnih kulturalnih identiteta. U svezi s tim autorica ističe potrebu formuliranja kako jezičnih tako i kulturalnih politika u skladu sa stvarnom situacijom i načelima Europske Unije koja potiče očuvanje kulturne i jezične raznolikosti. Što se tiče istraživanog područja, posebno je istaknuta važnost osvješćivanja interkulturalnosti i u okviru obrazovnog sustava i u obiteljskom okruženju. Ujedno su izložene aktivnosti na tome polju i planovi za budućnost.

Mirjana Benjak i Neva Čebren u svojem se članku bave *Stavovima studenata hrvatske i slovenske Istre o kulturnom identitetu* (str. 227–247). Autorice su istražile promjene u jezičnom, interkulturalnom i identitarnom smislu na području Istre koja je nakon raspada Jugoslavije podijeljena na hrvatski i slovenski dio. Istraživanje su provele među studentima koji su odgovarali na pitanja o jeziku, o kontaktima s različitim kulturnim okružjima te njihovim stavovima o interkulturalnim temama. Između ostaloga se pokazalo da su studenti i u hrvatskom i u slovenskom dijelu Istre svjesni izazova života u multikulturalnoj sredini i interkulturalne komunikacije.

Posljednji članak u ovoj monografiji autorice Julijane Vučo tematizira *Manjinske jezike u obrazovnom sistemu Srbije* (str. 249–265). Autorica istražuje mogućnosti obrazovanja pripadnika manjinskih skupina na vlastitome jeziku i utvrđuje da se nastava može održavati na manjinskome jeziku, dvojezično na srpskome i manjinskome te na srpskome uz izborni predmet manjinski jezik s elementima većinske kulture. U članku se spominju zakonski standardi kojima se regulira jezična politika, kao i institucije i instrumenti koji sudjeluju u njezinu stvaranju i primjeni. Posebno su istaknuti najčešći problemi i teškoće u organizaciji nastave i podučavanju, a autorica primjećuje pozitivne pomake u rješavanju teškoća na koje nailaze pripadnici manjinskih zajednica.

Kao što je vidljivo iz ovoga kratkoga prikaza, monografija *Med politiko in stvarnostjo. Jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije* daje vrlo ekstenzivan uvid u jezičnu situaciju u zemljama bivše Jugoslavije i upoznaje nas s jezičnom politikom pojedinih zemalja upozoravajući na goruće teme i probleme, pozitivne pomake te planove i smjernice za daljnje djelovanje. Posebno je zanimljivo što su autori svoje članke pisali na materinskim jezicima. Monografija nam pokazuje kako su se sve države nakon velikih društvenih i političkih promjena suočavale sa sličnim teškoćama koje ih prate i danas. Kako je približavanje Europskoj Uniji i usvajanje europskih principa i načela zajednički cilj, suradnja svih država ove regije mogla bi olakšati njegovo ostvarenje. Jezikoslovci su takvu mogućnost već odavno prepoznali o čemu svjedoči i ova monografija.

Aleksandra Ščukanec

